

KUR'AN'I KERİM'DEKİ BAZI ZAMİRLERİN MERCİLERİYLE İLGİLİ ÖNEMLİ KURALLAR

Yrd. Doç. Dr. Selahattin YILMAZ*

Zamirlerin Arapça'da önemli bir yeri vardır. Zamirler ve onların mercileriyle ilgili kurallar bilinmezse, manayı anlamaya çalışırken hata edebiliriz. Bu sebepten dolayıdır ki, nahivcilere nahiv kitaplarında onlardan bahsetmiş hatta bazı usul-ü tefsir kitaplarında zamirler konu edilerek, onların mercileriyle ilgili kuralları bilmek müfessire şart koşulmuştur. İbnu'l-Enbari de Kur'an-ı Kerim'de yer alan zamirlerle ilgili Damairu'l-Kur'an adında iki ciltlik bir eser yazmıştır. Zamirlerin kullanılmasında asıl amaç kısaltmadır. Bu nedenle ¹أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا (Allah, onlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.) cümlesinde **هُم** zamirinin yerine zahir isim getirilseydi, cümle yirmi beş kelimededen oluşurdu². Şu ayet-i kerimede de durum bir öncekinden farksızdır: **وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَعْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَائِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ النَّبَاعِينَ غَيْرِ أُولِي الرَّبَابَةِ ۚ مِنَ الرِّجَالِ أَوْ الطُّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يُضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنَ زِينَتِهِنَّ**³

Mekki, bu ayetle ilgili şöyle demiştir: Allah'ın kitabında bu ayetten daha fazla zamir içeren başka bir ayet yoktur.

Zamirlerin ait olduğu (döndüğü) bir merciin olması gerekir. Bu merci mefuz olup zamirden önce söylenir ve zamire mutabık (uygun) olur⁴. ⁵وَتَادَى تُوْحُ ابْنَهُ (Nuh, oğluna seslendi.), ⁶وَعَصَى (Nuh, oğluna seslendi.), ⁷إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكْذِبْ رَأَاهَا (İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu göremez.), gibi. Bu ayetlerden birincisinde bulunan zamir **تُوْح**, ikincisinde bulunan zamir **آدَمَ** kelimelerine racidir ki, her ikisi de müfret müzekkerdir. Dolayısıyla zamirler de müfret müzekker olmuştur. Üçüncü ayette ise müennes zamiri, müfret müennes olan **يَدَ** kelimesine racidir.

Bazen zamirin mercii, kelimenin yapısında bulunur.⁸ Başka bir ifade ile, zamirin mercii gibi görünen kelime, asıl merciin harflerini içerir. Mesela; ⁹إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى (Adaletli olun, bu

¹Ahzab 33/35. Bu ayetin tamamı şöyledir:

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّانِمِينَ وَالصَّانِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا.

²es-Suyuti, Celeaddin Abdurrahman, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, c.1,s.597, Daru'l-Ulumi'l-İnsaniyye, 1993, Şam; es-Suyuti, Mu'tereku'l-Akran fi İ'cazi'l-Kur'an, c.3, s.574, Daru'l-Fikri'l-A'rabi,1969, Beyrut.

³Nur 24/31.

⁴İtkan, c.1, s.597; Mu'tereku'l-Akran, c.3, s.575.

⁵Hud,42.

⁶Taha, 121.

⁷Nur 24/40.

⁸İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, c.2, s, 41, Daru İbni Kesir, 1994, Beyrut; İtkan, c.1, s, 597; Mu'tereku'l-Akran, c.3, s.575,

maktule diyetin güzelce ödenmesi” anlamını taşır ki, yanlış olur. Öyleyse إليه terkindeki mecrur zamirinin mercii ayette geçmemektedir. Ama şöyle denilebilir; “Bir yerde af varsa, orada affeden de vardır.” Bu durumda إليه’deki zamirin mercii, zorunlu olarak ayette zikredilmeyen العافي kelimesidir¹⁷. Kanaatimizce burada şöyle de denilebilir: إليه’deki zamir عفي ye raci gibi görünmektedir. Ama zamirler fiillere raci olmayacağı için, bu mümkün değildir. Öyleyse zamirin mercii gibi görünen عفي, asil merciiin harflerini taşımaktadır ki, o da العافي kelimesidir.

Zamirin mercii olan kelime rütbeten değil de, lafzen zamirden sonra gelebilir. Bu durumda zamir, merciine müfret, tesniye, cemi, müzekkerlik ve müenneslikte uyar. Mesela, فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى¹⁸ (Musa, birden içinde bir korku duydu.) ayetinde نَفْسِهِ’deki zamirin mercii, مُوسَى kelimesidir¹⁹. Bu misalde fail oluşundan dolayı مُوسَى kelimesi rütbeten zamirden sonra bulunmamıştır. Çünkü failin yeri hemen fiilden sonrasındır. Sadece lafzen tehir etmiş ve cümlenin sonunda bulunmuştur. Bu ise Arapça’da caizdir.

زَانَ شَجْرَةَ الزَّهْرُ , ضَرَبَ أَخَاهُ بَكْرُ cümlesinde de durum aynıdır. Yani mecrur zamiri, rütbeten değil de sadece lafzen muahher olan fail بَكْرُ ve الزَّهْرُ kelimesine racidir. Ama زَانَ زَهْرَةَ الشَّجَرِ ve ضَرَبَ أَبُوهُ عَلِيًّا cümleleri yanlıştır. Bu misallerde zamirler hem lafzen hem de rütbeten muahher bulunan الشَّجَرِ ve عَلِيًّا kelimelerine racidirler. Yani meful failden sonra geleceği için, burada zamirlerin mercii olarak bulunan mefuller, hem rütbe (asıl yer) bakımından hem de lafzen muahherdirler. Dolayısıyla bu zamirlerin kendilerinden sonrasına raci olmaları caiz görülmemiştir. İsim cümlelerinde de aynı şeyi görmekteyiz. Mesela, فِي الدَّارِ صَاحِبُهَا فِي الدَّارِ , سَرَجُهُ عَلَى الْحِصَانِ cümlelerinde zamirler, hem lafzen hem de rütbeten muahhar bulunan haberlere raci olduğu için, bu kullanım caiz görülmemiş, haberler vucuben takdim edilerek فِي الدَّارِ صَاحِبُهَا , عَلَى الْحِصَانِ سَرَجُهُ şeklinde söylenmeye nahivcilerce mecbur edilmiştir.²⁰

¹⁷ el-Kurtubi, Muhammed b. Ahmed, el-Cami’ li Ahkami’l-Kur’an, c. 2, s. 253, Daru İhyai’t-Turas, 1985, Beyrut; el-Endelusi, Ebu Muhammed Abdulhak, el-Muharreru’l-Veciz, c. 1, s. 245, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1993, Beyrut.

¹⁸ Tâ-Hâ 20/ 67.

¹⁹ İtkan, c. 1, s. 598; Mutereku’l-Akran, c. 3, s. 575.

²⁰ İbn Akil, Bahauddin Abdullah, Şerhu İbni Akil, c. 1, s. 209, el-Mektebetü’t-Ticariyye, 1958, Mısır; İbn Hişam, Cemaleddin b. Yusuf, Evdahu’l-Mesalik, c. 1, s. 215, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, tsz; er-Radi, Muhammed b. Hasan, Şerhu’r-Radi ale’l-Kafiye, c. 1, s. 261, 1996, Bingazi.

Şimdi bu izahattan sonra diyebiliriz ki,²¹ وَلَا يُسْأَلُ عَن ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ (Günahkârlardan günahları sorulmaz.(Allah hepsini bilir.)) ve قِيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَن ذَنْبِهِ إِنْسٌ²² (İşte o gün insana da cini de günahı sorulmaz.) ayetlerinde ذُنُوبِهِمْ deki zamirin zamirlerin mercii olan kelimeler cümlelerde naib-i faildir. Naib-i faillerin rütbesi (yeri) ise hemen fiillerden sonrasındır. Öyleyse buradaki zamirlerin merciiilerinin muahhar oluşu, sadece lafzendir.

Zamir-i şan ve kıssa konusunda, medh ve zemm fiillerinin bazı kullanım hallerinde ve tenazu konusunda zamirlerin mercii hem lafzen, hem de rütbeten muahhar olur.²³ Bilindiği üzere zamir-i şan ve zamir-i kıssadan, önünde bulunan cümlelerin mefhumu (manası) kastolunur. Yani önünde bulunan cümlenin manası ne ise, zamirin manası da odur. Yani هو الرجل عالم cümlesinin başına zamir-i şan olan هو 'yi getirirsek, هو الرجل عالم şeklinde olur. Bu ifadede cümlenin mercii, önündeki cümlenin ifade ettiği manadır. Ama bu mana önce هو ile kapalı, daha sonra da الرجل عالم sözü ile açıkça ifade edilmiştir. Önündeki cümlenin manasını taşıdığı için sanki, “Adam alimdir, adam alimdir” demek istenmiştir. Bu zamirin önündeki cümle müzekkerle başlarsa, zamirin adı *zamir-i şan* olur, هو الأمير قادم gibi. Eğer cümle müennesle başlıyorsa zamir, *zamir-i kıssa* olur, هي القبيلة راحلة gibi. Biraz önce söylediğimiz gibi bu zamirlerin mercii, önlerindeki cümlelerin mefhumudur. Bu cümlelerin zamirden önce gelmesi ise caiz değildir. Bu duruma göre zamir-i şan ve kıssaların mercii vucuben kendilerinden sonra gelmektedir. Bu hal ise hem rütbeten ve hem de lafzen tehir sayılır.

قَائِدًا هِيَ شَاخِصَةً أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا²⁵ (Birden inkâr edenlerin gözleri donakalır.) ayetlerinde هُوَ ve هِيَ zamirleri, şan ve kıssa zamirleridir. Kendilerinden sonra gelen cümlelerin manalarını kapalı olarak ifade etmektedirler ve bu cümleler o zamirlerin manalarını vuzuha kavuşturduğu için *cümle-i müfessire* adını alır. Arapça'da bir fikir önce kapalı, daha sonra açıkça söylenirse, buna “*izah ba'de'l-ibham*” denir. Bununla muhatabın dikkati daha fazla çekilmiş olur. Bu

²¹ Kasas 28/ 78.

²² Rahmân 55/ 39

²³ İtkan, c. 1, s. 598; Mu'tereku'l-Akran, c. 3, s. 575.

²⁴ İhlas 112/ 1.

²⁵ Enbiya 21/ 97.

husus Arapça'da nahivciler tarafından fikrin tekrarı kabul edildiği için, te'kid sayılmıştır. Bazen bu zamirler إِنَّ'ye bitişerek muttasıl gaip zamiri de olabilir.²⁶

إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ²⁷ (Şurası muhakkak ki, kim Rabbine günahkâr olarak varırsa, cehennem sırf onun içindir.), فَأِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبَ الَّتِي²⁸ (Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.) فِي الصُّدُورِ gibi²⁹.

Medh ve zemm fiillerine gelince, eğer bu fiillerin failleri zamir olursa, onları açıklayan bir temyiz önlerinde bulunur. İşte bu fiillerde gizli bulunan zamirlerin mercii, önlerinde temyiz olarak bulunan kelimelerdir. Bu temyizlerin fiillere takdimi caiz değildir. Öyleyse fiillerin tahtında bulunan zamirlerin mercii önlerinde hem lafzen ve hem de rütbeten muahhar durumda olmuş olur. Mesela, بِئْسَ سَلَاحًا ve نِعْمَ صَدِيقًا خَالِدٌ الوشاية cümlelerinde fiillerde gizli bulunan zamirlerin mercii, önlerinde temyiz olarak bulunan mensub kelimelerdir³⁰.

Tenazu konusunda da bazen zamirin mercii, önünde hem lafzen hem de rütbeten muahhar bulunur. Tenazu, önce iki amilin geçmesi, daha sonra bu iki amilin de ihtiyaç duyduğu mamulün getirilmesidir. Meselâ, ضَرْبَ بَكْرٍ وَأَكْرَمَ misalinde ضَرْب ve أَكْرَم fiillerinin, fail olan بَكْر kelimesine ihtiyaçları vardır. بَكْر kelimesi birinci fiile fail yapılmış, ikinci fiil ise bu faile raci olan tahtındaki zamiri ref etmiştir. Kufeliler bu görüşü tercih etmişlerdir. ضَرْبَ بَكْرٍ وَأَكْرَمَ şeklinde, بَكْر kelimesini ikinci fiile fail yapıp, birinci fiile ise بَكْر kelimesine raci zamiri ref ettirmek de caizdir. Basralılar da bu görüşü tercih etmişlerdir. Tenazu konusunda cümlede bulunan fiillerin her ikisinin, aynı mefule ihtiyaçları olabilir. Meselâ; ضَرَبْتُ وَأَكْرَمْتُ بَكْرًا misalinde her iki fiilin de mefule ihtiyaçları vardır. Burada da durum, fail ref ettirmedeki gibidir. Yani istenildiğinde بَكْر kelimesini birinci fiile meful yapıp, ikincisine ona ait zamiri nasb ettirmektir, meselâ; ضَرَبْتُ بَكْرًا gibi. İstenirse ikinci fiile بَكْر kelimesini meful yapıp, birinciye de ona ait zamir nasb ettirilir: ضَرَبْتُ وَأَكْرَمْتُ بَكْرًا gibi.

²⁶es-Suyuti, el-Eşbah ve'n-Nazair, c. 2, s. 220, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz; er-Radi ale'l-Kafiye, c. 2, s. 464-465; Ali Rıza, el-Merci fi'l-luğa, c. 1, s. 309, Beyrut, tsz.

²⁷Tâ-Hâ 20/ 74.

²⁸Hac 22/ 46.

²⁹Sibeveyh, Amr b. Osman, el-Kitab, c. 3, s. 73-76; İbn Yaiş, Muvaffaku'd-Din İbn Ali, Şerhu'l-Mufassal, c. 3, s. 114-115, Mektebetü'l-Müsenna, Kahire, tsz.; en-Nahvu'l-Vafi, c. 1, s. 251-252.

³⁰Şerhu İbn Akil, c. 2, s. 128; İbn Hişam, Şerhu Şuzuri'z-Zeheb, s. 176-177, ed-Daru'l Müttehede, 1994, Beyrut; Abbas Hasan, en-Nahvu'l-Vafi, c. 3, s. 370, Daru'l-Mearif, Kahire, tsz,

Eğer mamulun başında bulunan iki amilden birinciye önündeki ismi zahirde amel ettirilirse, ikincisi zamir ref eder. ama bu zamirin mercii muahhar olmaz, önceden geçmiş olur. Mesela, **كُتِبَتْ الْمَقَالَةُ وَقُرَأَتْهَا** ve **أَحَبَّيْ أَبَوَاهُ وَأَكْرَمَانِي** misallerinden birincisinde, **كتب** fiiline amel ettirilmiş yani önündeki meful nasbettirilmiş, ikinci fiil ise bu mefule raci zamiri nasbetmiştir. Bu durumda ikinci fiilin sonundaki zamirin mercii önceden geçmiştir. İkinci misalde ise, yine birinci fiil zahir failini, ikinci fiil ise o faile raci zamiri ref etmiştir. Bu zamir ise **اكرم** fiilinin sonundaki eliftir.. Fakat misallerdeki fiillerden ikincilerine mamullerinde amel ettirirsek, bu defa birinciler o mamullere ait zamirle meşgul olurlar ki, bu durumda zamirlerin mercii hem lafzen hem de rütbeten muahhar bulunur. Üstelik tenazu konusunda ikinci fiile mamulleri ref veya nasbettirilmesi, birinci fiillerin ise o mamullere raci zamirlerle meşgul olması daha sık görülmektedir. Mesela, **كُتِبَتْهَا وَقُرَأَتْ الْمَقَالَةَ** ve **أَحَبَّانِي وَأَكْرَمَانِي أَبَوَاهُ** misallerinde görüldüğü gibi. Birinci misaldeki **هَا** zamirinin mercii, ikinci fiilin mefulü olan **المقالة** kelimesidir. Bu durumda zamirin mercii hem lafzen, hem de rütbeten muahhardır. İkinci misalde ise birinci fiilin ref ettiği tesniye zamirinin mercii, ikinci fiilin ref ettiği **أَبَوَاهُ** failine racidir. Mukaddem olan bu zamirin mercii de hem lafzen, hem de rütbeten muahhardır.

Kur'an'ı Kerim'de tenazuya misal olabilecek ayetlerde, ikinci fiiller amel etmiş, yani mef'ullerini nasbetmiş, ancak birinci fiiller bu mefullere raci zamirlerle meşgul edilmemiştir. Bu da Arapça'da çok rastlanan bir durumdur. Müfessirler ise, bu birinci fiillerin mef'ullerinin hazfını, Kuran'ın icazına bağlamışlardır. Mesela **أَتُونِي أفرغ عَلَيْهِ**³¹ (Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim.) ayetinde iki fiilde **قَطْرًا** kelimesini mef'ul olarak nasbetmek istemektedir. Ancak ikinci fiil onu nasbetmiştir. Birinci fiil ise Kur'an'ın icazından ötürü, ikinci fiilin mef'ulüne raci zamirle meşgul edilmemiştir. Şu ayette de durum aynıdır: **وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَن لَّنْ يَبْعَثَ اللهُ أَحَدًا**³² (Onlar da sizin sandığınız gibi, Allah'ın hiç kimseyi diriltmeyeceğini sanmışlardı.) Bu ayetlerde birinci fiillerin mefulü olan mahzuz zamirler ifade edilmek istenirse şöyle olur:

أَتُونِيهِ أفرغ عَلَيْهِ قَطْرًا , وَظَنُّوهُ كَمَا ظَنَنْتُمْ أَن لَّنْ يَبْعَثَ اللهُ أَحَدًا³³. Bu misallerde birinci fiillerdeki zamirler, ikinci fiillerin mef'ullerine racidir.

³¹ Kehf 18/96.

³² Cin 72/7.

³³el-Ehdel Muhammed b. Ahmed, el-Kevakibu'd-Dürriyye, c. 2, s. 122, Mektebetü Ahmed Sa'd, Endonezya, tsz; Şerhu İbn Akil, c. 1, s. 465; Şerhu Şuzuri'z-Zeheb, s. 539-540.

Kur'an'da zamirlerin mercii bazen de mananın delalet etmesiyle bilinir.³⁴ قَلَوْلَا إِذَا (Ne zaman ki can köprücük kemiğine dayanır ...) ayetlerinde بَلَّغْتَ fiillerinin tahtında bulunan zamirlerinin mahzuf ruha raci olduğu الْحَلْفُوم (boğaz), التَّرَاقِي (köprücük kemiği) kelimelerinin delaletiyle bilinmektedir.³⁶ حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ (Nihayet güneş battı.) ayetinde ifade edilmek istenen ise güneştir. Yani تَوَارَتْ fiilinin tahtındaki zamir güneşe racidir. Güneş ise daha önce zikredilmemiştir. Ama zamirin mercii güneş olduğunu ayetteki “hicab” kelimesinin delaletinden anlamaktayız.³⁷

Bazen zamirlerin mercii siyak-sibak (konunun akışı) yoluyla bilinir. Başka bir ifadeyle zamirin mercii muhatabın anlayışına bırakılmıştır.

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا³⁹ (Yeryüzünde hiçbir canlı varlık bırakmazdı.), مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرهَا مِنْ دَابَّةٍ³⁸ (Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak.) ayetlerinde müennes zamirlerinin mercii zikredilmemiştir. Her ikisinin mercii de “arz”dır. Bu ayetlerin öncesi ve sonrası dikkatle okunacak olursa, bu kolaylıkla anlaşılabilir. وَأَبْوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ⁴⁰ (Anababasıdan her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır.) ayetindeki müfred müzekker gaip zamirinin mercii de zikredilmemiştir. Ayetin öncesi ve sonrası dikkatle okunacak olursa, mercii ölen kişi olduğu hemen anlaşılır⁴¹.

Zamirin mercii önceden geçmiş bir isimmiş gibi görünür, hakikatte mercii o değil, onun gibi başka bir kelimedir. Mesela, لَهُ عَلَى دِرْهَمٍ وَنِصْفُهُ cümlesinin sonundaki zamir, önceden geçmiş olan دِرْهَم kelimesine raci gibi görünmektedir ama değildir. Çünkü o dirhemle beraber başka bir dirhem yarısını verecek. Öyle ise نِصْف kelimesinin sonundaki zamirin gerçek mercii, önceden geçmiş olan دِرْهَم kelimesi değil, onun gibi başka bir دِرْهَم kelimesidir.

³⁴ Vâkıa 56/ 83.

³⁵ Kıyamet 75/ 26.

³⁶ Sâd 38/32.

³⁷ İtkan, c. 1, s. 598; Mutereku'l-Akran, c. 3, s. 575; İbn el-Aşur, Muhammed Tahir, Tefsiru't-Tahrir, c. 23, s. 256.

³⁸ Fatır 35/45.

³⁹ Rahmân 55/26.

⁴⁰ Nisa 4/11.

⁴¹ İtkan, c. 1, s. 598; Mutereku'l-Akran, c. 3, s. 576; en-Nesefî, ahmed b. Muhammed, Tefsiru'n-Nesefî, c. 1, s. 293, Daru'l-Kalem, 1989, Beyrut.

Bu misalden وَمَا يَعْمَرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقِصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ⁴² (Bir canlıya ömür verilmesi, ya da (başka) bir canlının ömrünün kısaltılması da Levh-i Mahfuz'da yazılıdır.) ayetine geçelim. Ayetteki عمره terkinin sonundaki zamir ilk bakışta gerideki معمر kelmesine raci gibi görünmektedir. Gerçekte ise böyle değildir. Çünkü bir canlıya Allah uzun ömür takdir etmişse, onun kısaltılması sözkonusu olamaz. Öyle ise عمره terkindeki zamirin mercii başka bir معمر kelimesidir. Yani ömrü kısa olarak takdir edilen, başka bir şahıstır. Ayetteki معمر 'den kasıt ise uzun ömürlü olan birisidir. Bahsi geçen bu zamirin mercinin ayetteki معمر kelmesi olduğunu savunan nahivciler de vardır⁴³.

Zamir, kendisinden önce geçen bir kelimenin ifade ettiği anlamın bir kısmına da raci olabilir. يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِينَ مِنَ الذَّكَوٰةِ الْوَحْشَةِ وَالَّذِينَ مِنَ الذَّكَوٰةِ الْبَطِيْنَةِ وَالَّذِينَ مِنَ الذَّكَوٰةِ الْكِبْرَىٰ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبْنَ وَالَّذِينَ كَسَبُوا وَالَّذِينَ كَسَبْنَ وَلَا تَجْرِمُونَ عَلَيْهِ مَا كَسَبَتْ يَدَاكَ إِنَّهَا خَالِيَةٌ لِمَا كَسَبَتْ فَاِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ وَإِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ (Allah size çocuklarınız hakkında erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) kiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarıdır.) ayetinin sonundaki nakıs fiile bitişen cemi müennes zamirinin mercii daha önce geçen أَوْلَادٍ kelimesi gibi görünüyor. Halbuki قَلِيلٌ كَانَ أَوْلَادُكُمْ نِسَاءً قَلِيلٌ كُنَّ نِسَاءً manasında olduğundan zamir, evladın kadın olanlarına racidir.

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ شُهُورٍ..... وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا⁴⁵ (Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali beklerler... Eğer kocaları barışmak isterse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler.) ayetinde de durum aynıdır⁴⁶. Ayet “boşanmış kadınların kendi başlarına evlenmeden önce üç ay hali beklemelerini, eğer kocaları barışmak isterse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibi oldukları”nı beyan etmektedir. بُعُولَتُهُنَّ deki müennes zamiri ayetin başında bulunan الْمُطَلَّقَاتُ kelimesine raci gibi görünüyor. Halbuki هن zamirinden her boşanmış kadın değil, sadece iddeti devam ettikçe

⁴² Fâtır 35/11.

⁴³ el-Muharreru'l-Veciz, c. 4, s. 432; el-Fütuhâtü'l-İlahiyye, c. 6, s. 253; Tefsiru'l-Kur'an'î'l-Azim, c. 3, s. 674-675.

⁴⁴ Nisa 4/11.

⁴⁵ Bakara 2/228.

⁴⁶ Tefsirun-Nesefî, c.1, s, 293; İtkan, c. 1, s. 597; Mu'tereku'l-Akran, c, 3, s, 576.

nikahı devam eden ve kocalarının karılarına dönmeye hakkı olan ric'î talakla boşanmış kadınlar kastedilmiştir. Dolayısıyla zamir, boşanmış kadınların bir kısmına racidir⁴⁷.

Kelale ayetinde olduğu gibi zamir bazen de manaya raci olur. فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا (...kızkardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçte ikisi onlarıdır.) ayetinde nakıs fiilin sonunda zamir olarak bulunan tesniye elifine mercii olabilecek tesniye bir kelime geçmemiştir. Halbuki bu zamirin mercii daha önce geçmiş olan الكلالة kelimesidir. Malum olduğu üzere bu kelime, müfret, tesniye ve cemi manalarında kullanılmaktadır. Bu ayette ise tesniye manasında kullanıldığından, ona raci olan zamir de tesniye olmuştur. Bu hal مَنْ 'nin durumuna benzemektedir. Eğer kendisinden cemi manası kastedilirse, ona raci olan zamir de cemi olur⁴⁹.

Bazen zamirden önce iki şey zikredilir. Ama zamir bunlardan birine raci olur. Bu durumda çoğu zaman zamirin mercii ikinci kelimedir. ⁵⁰ وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا (Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz o (sabır ve namaz), Allah'a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir.) ayetinde إِنَّهَا terkiibinden önce iki isim geçmiştir. Ama zamir bunlardan ikincisine racidir.

⁵¹ هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ (Güneşi ışıklı, ayı da parlak kılan, ona (aya) bir takım menziller takdir eden O'dur.) ayetinde de قَدَرَ fiilinin sonundaki zamir الْقَمَرَ kelimesine racidir. Halbuki zamirden önce iki isim geçmiştir. ⁵² وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ (Allah ve resulünü razı etmeleri daha doğrudur.) ayetinde يُرْضُوهُ daki zamir رَسُولُهُ kelimesine racidir. Bu hal manaya da aykırı değildir. Çünkü peygamberi memnun etmek, Allah'ı memnun etmektir⁵³.

Önceki durumun tersine zamir bazen tesniye olur, fakat mercii daha önce geçen iki şeyden biridir. Mesela, ⁵⁴ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ (İkisinden de inci ve mercan çıkar.) ayetindeki tesniye zamirinin mercii, daha önce geçmiş olan ⁵⁵ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ

⁴⁷ el-Kasımî, Muhammed Cemaleddin, Tefsiru'l-Kasımî, c. 3, s. 583, Daru İhyai'l-Kütüb, Kahire, tsz.; el-Bağdadi. Cemaleddin, Abdurrahman, Zadü'l-Mesir, c. 1, s. 233, Daru'l-Fkr, 1987, Beyrut; el-Kurtubi, el-Cami li Ahkami'l-Kur'an, c. 3, s. 120.

⁴⁸ Nisa 4/176.

⁴⁹ İtkan, c. 1, s. 599; Mu'tereku'l-Akran, c. 3, s. 576.

⁵⁰ Bakara 2/45.

⁵¹ Yunus 10/5.

⁵² Tevbe 9/62.

⁵³ Tefsirun-Nesefî, c.1, s. 633; İtkan, c. 1, s. 599; Mu'tereku'l-Akran, c. 3, s. 577.

⁵⁴ Rahmân 55/22.

⁵⁵ Rahmân 55/19.

(İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.) ayetindeki الْبَحْرَيْنِ gibi görünmektedir. Halbuki hakikatte tesniye zamirinin mercii tatlı ve tuzlu olan denizlerden tuzlu olanıdır. Çünkü inci de mercan da sadece tuzlu denizden çıkar. Bu hususta diğer bir görüş ise şöyledir: Her ne kadar tatlı ve tuzlu iki deniz birleşiyorsa da, iki deniz görünümünde değil, tek deniz halindedir. Dolayısıyla tesniye zamirinin mercii, yine müfrettir. Bu iki görüş müfessirlere aittir⁵⁶. Şu zamirin durumu da öncekilerine benzemektedir: وَلَقَدْ خَلَقْنَا⁵⁷ اَيَتlerinde insanoğlunun çamurdan süzülüp çıkmış bir özden yaratıldığı, sonra onun rahimde meni haline getirildiği beyan edilmiştir. Hz. Adem meniden değil de topraktan yaratıldığına göre, جَعَلْنَا⁵⁸ nın sonundaki zamirin mercii olan الْإِنْسَانَ kelimesinin içinde o yoktur.

Zamir, bazen de aitmiş gibi görüldüğü kelimeye değil, onunla alakalı olan, ya da onu kapsayan kelimeye raci olur. Meselâ; كَانَهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا⁵⁹ ayetinde ضَحَى kelimesinin sonundaki zamir عَشِيَّةً kelimeine raci gibi görünmektedir. Eğer böyle olacak olursa mana, “akşam vakti” veya “akşamın kuşluk vakti kadar” demek olur ki, bu yanlış olur. Çünkü akşamın kuşluk vakti yoktur. Hakikatte ise durum böyle olmayıp zamir, akşamı da kapsayan ve ayette zikredilmemiş olan يَوْمَ kelimesine racidir. O zaman ayetin manası şöyle olur: “Kıyamet gününü gördüklerinde (dünyada) sadece akşam vakti, ya da bir günün kuşluk vakti kadar kaldıklarını zannederler⁶⁰.”

Zamirin merciiinde aslolan, zamire yakın olmasıdır. Bu sebepten dolayı وَكَذَلِكَ⁶¹ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا (Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. (Bunlar), aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar.) ayetinde جعل nin birinci mefulü ve aynı zamanda zamirinin mercii olan شَيَاطِينَ, ikinci meful olan عَدُوًّا den sonra getirilerek, zamire yaklaştırılmıştır. Zamirin mercii izafet halinde olursa, bu kaide kapsamına girmez. Yani zamir, uzakta bulunan muzafa da, yakındaki muzafun ileyhe de raci olabilir. Mesela, وَإِنْ⁶² تُحْصُواهَا (Allah’ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız.) ayetinin

⁵⁶Tefsiru’t-Tahrir, c. 27, s. 249-250; Tesiru’l-Beydavi, c.4, s. 223; el-Beğavi, Hüseyin b. Mes’ud, Tefsiru’l-Beğavi, c.7, s. 445, Daru Tayyibe, 1993, Riyad.

⁵⁷ Mü’minûn 23/12.

⁵⁸ Mü’minûn 23/13.

⁵⁹ Naziât 79/46.

⁶⁰ İtkan, c. 1, s. 600; Mu’tereku’l-Akran, c, 3, s, 577.

⁶¹ En’âm 6/112.

⁶² İbrahim 14/ 32.

sonundaki zamir, izafet terkiibindeki muzafa, ⁶³ فَأَطَاعَ إِلَى إِلِهِ مُوسَى وَإِنِّي سَمِيئُهُ (Musa'nın tanrısını görürüm. Doğrusu ben onu, yalancı sanıyorum.) ayetinde de ⁶⁴ أُولَٰئِكَ خِزِيرٍ فَإِنَّهُ مُوسَى ya racidir. ⁶⁵ رَجَسٌ (Yahut domuz eti ki, pisliğin kendisidir.) ayetindeki gaip müfret zamirinin merciinde müfessirlerce ihtilaf vuku bulmuştur. Bazıları zamiri makablindeki muzafa, bazıları ise muzafun ileyhe reci kabul etmişlerdir⁶⁵.

Zamir-i fasılanın da Arapça'da büyük bir önemi vardır. Mübtedadan veya aslı mübteda olan kelimelerden sonra gelir. Bu zamir kendinden sonra gelen kelimenin sıfat değil de, haber olduğunu gösterir. Bir de cümleye kasr manası kazandırır ki, Arapça'da en kuvvetli tekit şeklidir. Bu zamir merfu munfasıl zamiri olur ve makabline gaip, muhatap, mütekellim, müfret, tesniye ve cemilikte mutlaka uyar. ⁶⁶ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُقْلِحُونَ (Kurtuluşa erenler ancak onlardır.) ⁶⁷ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّٰفِقُونَ (Şüphsiz biz orada sıra sıra dururuz.) misallerinde görüldüğü gibi. Bu misaller mübteda ve haberden meydana gelmiş, aradaki zamirler ise, zamir-i fasıladır.

⁶⁸ إِنَّ تَرْنَ (Artık onlar üzerine gözetleyici artık sen oldun.), ⁶⁹ وَمَا تَقَدَّمُوا (Eğer malca ve evlatca beni kendinden güçsüz görüyorsan ...), ⁷⁰ لَأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ (Kendiniz için önden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız, Allah katında onu bulursunuz.) misallerinde ise zamir-i fasılalar, aslı mübteda ve haber olan kelimeler arasına girmiştir. Birinci misalde, nakıs fiilin ismi ile haberi arasına, ikinci ve üçüncü misallerde ise kalbi fiillerinin birinci mefulleri ile ikinci mefulleri arasına girmiştir ki, onların da asılları mübteda ve haberdir.⁷¹

Zamirin mercii üç ile on sayıları arasında bir sayı olursa zamir cemi müennes, ondan yukarı bir sayı zamirin mercii olursa, zamir müfret müennes olur. Her iki kaideye şu ayet misal olabilir: ⁷¹ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ

⁶³ Mü'min 40/37.

⁶⁴ En'am 6/145.

⁶⁵ İtkan, c. 1, s. 600; Mu'tereku'l-Akran, c, 3, s, 578.

⁶⁶ Bakara 2/5.

⁶⁷ Saffât 37/165.

⁶⁸ Maide 5/117.

⁶⁹ Kehf 18/39.

⁷⁰ Müzzemmil 73/20.

⁷¹ es-Suyuti, Hemu'l-Hevami, c. 1, s, 227, Daru'l-Kütübi'l-lmiyye, 1998, Beyrut; el-Kitab, c, 2, s. 387-388; en-Nahvu'l-Vafi, c. 1, s, 243-244.

أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ⁷² الْأَرْضَ مِنْهَا (Gökleri ve yerlere yarattığı günde Allah'ın yazısına göre, Allah katında ayların sayısı on iki olup, bunlardan dördü haram aylardır.) ayette مِنْهَا daki zamir اِنَّا عَشْرَ ye, فِيهِنَّ deki zamir ise أَرْبَعَةٌ e racidir. Birinci zamirin mercii ondan yukarı bir sayı, yani on iki olduğu için, zamir müfret müennes; ikinci zamirin mercii, üçle on arasında bir sayı olan 4 olduğu için, zamir cemi müennes olmuştur. Her iki zamir de müennes olduğu halde birincisinin müfret, diğerinin cemi olmasını Ferra şöyle açıklamaktadır: Birinci sayının önündeki mümeyyizi müfret olduğu için, zamir müfret; diğerinki cemi olduğu için, zamir cemidir.

Zamirlerin mercii –bu sayılarda olduğu gibi- cem-i killet (فِعْلَةٌ - أَفْعَلَةٌ - أَفْعَالٌ - أَفْعُلٌ) olursa, bunlara raci zamirler cemi müennes olur. Çünkü cem-i killet olan kelime üç ile on arasındaki bir sayıyı içerir. Mesela, الْأَجْدَاغِ اِنكَسَرْنَ gibi. Eğer zamirlerin mercii cem-i kesret (cem-i killetin dışında kalan mükesser cemiler) olursa, zamirler de müfret müennes olur. Bilindiği üzere cem-i kesretler ondan yukarı sayılar için kullanılır. الْجُدُوعِ اِنكَسَرَتْ gibi. Şu ayetler bunun en güzel örneğidir:

وَاجْتُنِبِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ رَبَّ إِيَّاهُنَّ اضْلَلْنَا كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ⁷³ وَمَا⁷⁴ اَلَّذِينَ يَدْرُسُونَهَا (Beni ve oğullarımı putmara tapmaktan uzak tut. Çünkü onlar (putlar), insanlardan bir çoğunun saptırdılar.),⁷⁴ اَلَّذِينَ يَدْرُسُونَهَا (Halbuki biz onlara okuyacakları kitaplar vermedik.)

Birinci misalde bulunan اَلَّذِينَ يَدْرُسُونَهَا daki cemi zamiri cem-i killet olan اَلَّذِينَ يَدْرُسُونَهَا a, ikinci misalde ise اَلَّذِينَ يَدْرُسُونَهَا daki müfret müennes zamiri cem-i kesret olan اَلَّذِينَ يَدْرُسُونَهَا e racidir.⁷⁵

Zamirin mercii olan kelimenin hem lafzı hem de manası kastedilirse, zamir önce lafza uyarak müfret, daha sonra da manaya uyarak cemi olur. وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ⁷⁶ بِاللَّهِ (İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde “Allah’a ve ahiret gününe inandık” derler.) ayetindeki مَنْ in lafzı müfret, manası ise cemidir. Önce مَنْ in lafzına uyularak يَقُولُ nün tahtındaki müfret zamiri olan هُو ona raci olmuş, daha sonra da هُو denilerek cemi zamiri raci olmuştur.

⁷² Tevbe 9/36.

⁷³ İbrahim 14/35- 36.

⁷⁴ Sebe’ 34/44.

⁷⁵ el-Ferra, Yahya b. Zekeriyya, Meani'l-Kur'an, c.1, s. 434, Daru's-Sürur, 1955, Beyrut; İbn Hayyam, Muhammed Yusuf el-Endelusi, el-Bahru'l-Muhit, c.5, s. 516, Daru'l-Fikr, Beyrut, tsz.; İtkan, c. 1, s. 603; Mutereku'l-Akran, c, 3, s, 582.

⁷⁶ Bakara 2/8.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً⁷⁷ (Onlardan seni (okuduğun Kuran'ı dinleyenler de vardır. Fakat kalplerinin üstüne perdeler koyduk),⁷⁸ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي⁷⁸ (Onlardan öylesi de var ki: “Bana izin ver, beni fitneye düşürme” der. Bilesiniz ki onlar zaten fitneye düşmüşlerdir.) ayetlerinde de durum aynıdır. Birinci ayette مَنْ e zamir lafzen uyarak يَسْتَمِعُ nün tahtında müfret, daha sonra da قُلُوبِهِمْ deki zamir cemi olarak gönderilmiştir. İkinci ayette ise مَنْ e irca edilen يَقُولُ deki zamir lafza uyarak müfret, سَقَطُوا daki zamir ise manaya uyarak cemi olmuştur.⁷⁹ وَمَنْ يَقْنُتْ⁷⁹ (Sizden kim, Allah'a ve Resulüne itaat eder ve yararlı iş yaparsa, ona mükâfatını iki kat veririz.) ayetinde de aynı üslubu görmekteyiz. مَنْ in lafzına uyularak يَقْنُتْ fiilinin tahtında müfret zamir ona irca edilmiş, مَنْ'in manasından kastolunan ise Peygamberimizin hanımları olduğu için مِتْكَنْ deki cemi müennes zamiri yine مَنْ e irca edilmiştir⁸⁰.

Kur'an'ı Kerim'de bu kaidenin bazı istisnaları da vardır ki, bu durum Arapça'da caizdir. Mesela şu ayette önce مَا nın manası gözetilerek خَالِصَةً deki zamir müennes olmuş, daha sonra da lafzı gözetilerek مُحْرَمٍ deki zamir müzekker olmuştur. وَقَالُوا مَا فِي خَالِصَةٍ لِدُكُورِنَا وَمُحْرَمٍ عَلَىٰ أَرْوَاجِنَا⁸¹ بُطُونٌ هَذِهِ الْأَنْعَامِ (Dediler ki “Şu hayvanların karınlarında olanlar yalnız erkeklerimize aittir, kadınlarımıza ise harak kılınmıştır.”) Bu tür yerlerde acab sadece lafza uyularak zamirler hep müfret olabilir mi? Diye bir soru akla gelecek olursa buna nahivciler cevaz vermiş ve şu ayeti misal getirmişlerdir: وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ سَوَاءٍ يَدْخُلُونَهَا مِنْ حَتَّىٰ يَصْلُوا جَنَّةً يَدْرَسُونَ عَلَيْهَا لَمْ يَمْسَسْهَا قَبْلُ مِنْ هُنَّ لِتُحْشَرُوا فِيهَا وَلَهُمْ فِيهَا زَوْجَاتٌ مُطَهَّرَاتٌ (Kim Allah'a inanır ve faydalı iş yaparsa Allah onu cennetlere sokar.) ayetinde يَدْخُلْهُ nün sonundaki zamir sadece مَنْ nin lafzına uyarak müfret olmuştur⁸³.

Zamirlerle ilgili söylenecek söz elbette ki bu kadar değildir. Arapça'da zamirleri ve onların mercileriyle ilgili kuralları bilmek, ilgilenenler için çok önemlidir. Konuyu uzatmamak için misalleri az vermeye özen gösterdik. Aslında konu edilen merci türlerine daha çok misal verilebilirdi.

⁷⁷ En'am 6/25.

⁷⁸ Tevbe 9/49.

⁷⁹ Ahzab 33/31.

⁸⁰ İtkan, c. 1, s. 604; Mutereku'l-Akran, c. 3, s. 583.

⁸¹ En'am 6/139.

⁸² Talâk 65/11.

⁸³ İtkan, c. 1, s. 605; Mutereku'l-Akran, c. 3, s. 583.

Sözümüzün başında zamirlerin merciini doğru tahmin edememenin manayı bozacağını hatırlatmıştık. Bu önemli hususu bir misalle gösterelim:⁸⁴ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ⁸⁴ ayetinde يَشَاءُ fiillerinin tahtındaki gaip zamirini مَنْ e göndersek, hata etmiş oluruz. Çünkü böyle zannederseniz mana şöyle olur ki yanlıştır: “O (Allah) isteyene kız, isteyene de erkek evlatlar verir.” Halbuki kız veya erkek evlada sahip olmak bizim isteğimize bağlı değildir. Öyle ise ayette geçen bu fiillerin tahtındaki zamirler daha önce geçmiş olan Allah’a racidir. O zaman ayetin doğru manası şöyle olur: “O (Allah) dilediğine kız, dilediğine erkek evlatlar verir.” Yine Kur’an’da öyle zamirler vardır ki, müfessirler bile onların mercilerinde ihtilafa düşmüşlerdir. Hatta bu ihtilaf, mana farklılıklarına bile sebep olmuştur.

---

⁸⁴ Şûra 42/49.